

GÜNEY-DOĞU VE GÜNEY-BATI (OĞUZ) GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE “ŞARTLI BİRLEŞİK CÜMLE” BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Hacı DAĞLI

Kafkas Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı
Anabilim Dalı

hacdagli@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5508-1651

Öz

Bu çalışmada, Güney-Doğu (Özbek Türkçesi, Uygur Türkçesi) ile Güney-Batı (Oğuz) (Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Gagauz Türkçesi) Grubu Türk Lehçelerinin şartlı birleşik cümle yapıları açısından karşılaştırılması yapılmış, ortak ve farklı yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu çalışmada Güney-doğu ve Güney-batı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki “şartlı birleşik cümle” yapıları hakkında yapılan çalışmalar taranmıştır, yapılan bu taramada, konuyla ilgili açıklamalar ve tanımlar esas alınarak gidilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cümle, Şartlı Birleşik Cümle, Güney-Doğu ve Güney-Batı Türk Lehçeleri.

COMPARISON OF SOUTH-EAST AND SOUTH-WEST (OGHUZ) GROUP IN TERMS OF CONDITIONAL COMPOUND SENTENCE IN TURKISH DIALECTS

Abstract

In this study, conditional compound sentence structures of South-East (Uzbek Turkish, Uyghur Turkish) and South-West (Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Turkmen Turkish and Gagauz Turkish) Group Turkish Dialects were compared and different and common aspects were tried to be determined. Furthermore, in this study, the about studies “conditional compound sentence” structures in the Turkic dialects of South-east and South-west (Oghuz) group were searched, In this research conducted, the explanations and definitions on the subject were taken into consideration.

Keywords: Sentence, Conditional compound Sentence, South-East and South-West (Oghuz) Turkish dialects.

1. Giriş

“Bütün dünya dillerinde olduğu gibi Türkçenin de kendine özgü bir sistemi, işleyişi vardır. Türkçede kelime yapımı, kelimelerin bir araya gelerek kelime gruplarını oluşturması, cümleler meydana getirmeleri hep belirlenmiş kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir.” (İlhan, 2007: 254).

Arapça kökenli olan ve Türkçede “tümce, dizge, bütün, hep, cemi” v.s. eş anlamına sahip olan “cümle” kelimesi, “kelime topluluğu” şeklinde tariflenebilir. Cümle, farklı fonksiyonlardaki parçalardan oluşan bir bütündür. Bir cümlenin (tümcenin) varoluşumu, o cümlenin iş, oluş, kılış, yargı, hareket bildiren sözcük ya da sözcük topluluğu olan yüklem varoluşumuyla olanaklıdır.

Bu mevzuyla ilgilenen bir takım dilcilerin “cümle”yle ilgili verdikleri tanımların bir kısmı şu şekildedir:

“Bir fikri, bir düşüncüyü, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime gurubudur. Bundan önce gördüğümüz kelime gurupları belirtme gurupları idi. Cümle ise bir hüküm gurubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime gurubudur.” (Ergin, 2009: 398)

“İçinde ya bir tek bağımsız yargı, ya da yeteri kadar yan yargıyla bir tek temel yargı bulunan kelime dizisidir.” (Ediskun, 2004: 323)

“Bir duyguyu, bir düşüncüyü, bir isteği, bir yargıyı, bir olayı anlatmak için kurulan sözcük dizisine tümce (cümle) denir.” (Gencan, 1971: 69).

“Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir hareketi, bir olayı, bir isteği tam bir hüküm halinde ifade eden kelime veya kelime dizisine cümle denir.” (Özkan, 2013: 4)

“Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine denir.” (Karahan, 2016: 9).

“Bir yargıyı tam olarak anlatan sözcük yahut sözcük grubudur.” (Oğuzkan, 2001: 156).

“Bir yargı bildirmek üzere tek başına kullanılan çekimli bir eylem veya çekimli bir eylemle birlikte kullanılan sözcükler dizisine tümce (cümle) denir.” (Hatiboğlu, 1988: 203).

“Cümle, bir düşüncüyü, bir dileği, bir haberi ya da duyguyu tam olarak anlatan, bir veya birden çok sözcükten oluşmuş anlatım birimidir.” (Dağlı, 2018: 70).

Bu tanımlara bakıldığında, bir fikri, düşüncüyü, bir arzuyu, bir hareketi bir haberi ileten, bir veya birden çok kelimededen oluşan kelime dizisine cümle (tümce) denir. Cümleler kendi içinde birkaç kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar, yüklemine göre cümleler, öge dizilişine göre cümleler, anlamına göre cümleler ve yapılarına göre cümleler. Yapılarına göre cümleler kendi içinde basit cümle, birleşik cümle, sıralı cümle ve bağlı cümle şeklinde 4 gruba ayrılmaktadır.

Bağlı cümle, “aralarındaki ilgiden dolayı birbirlerine bir bağlaçlarla bağlanan cümlelerdir.” (Aça vd., 2011: 146)

Sıralı cümle, “bağımsız cümlelerin, aralarındaki anlam ilgisinden dolayı virgülle veya noktalı virgülle birbiri ardına sıralanmasıyla oluşan cümleler topluluğudur.” (Aça vd., 2011: 145)

Basit cümle, “içinde tek bağımsız yargı bulunan cümleye basit cümle denir”. (Oğuzkan, 2001: 162).

Birleşik cümle ise, “içinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden oluşan cümleye birleşik cümle denir.” (Özkan, 2013: 67).

Birleşik cümle kendi içinde üç gruba ayrılır:

- a) Girişik birleşik cümle
- b) Şartlı birleşik cümle
- c) Ki’li birleşik cümle

Bizim için önemli olan burada *şartlı birleşik cümle* bölümüdür. Şartlı birleşik cümle, yan cümlesi dilek koşuluyla (-se, -sa) kurulan ve temel cümleye koşul ilgisıyla bağlanan cümlelere denir. Şartlı birleşik cümle ilk olarak Orhun Abidelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu konuya Metin Karaörs, “Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi” adlı kitabında şöyle değinir: “Türk dilinde şartlı birleşik cümlelerin en eski örneklerini ilk yazılı metinlerimiz olan Orhun Abidelerinde görmekteyiz.” (Karaörs, 2005: 199). Bu cümle çeşidi Türkçenin tarihî dönemlerinde ve bugünkü Türk lehçelerinde farklı adlandırmalarda işlenerek günümüze kadar varlığını korumuştur.

2. Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçelerinde Şartlı Birleşik Cümle

Güney-Batı Türk Lehçelerinde şartlı birleşik cümle şu şekildedir:

2.1. Türkiye Türkçesinde

Şartlı birleşik cümle “Türkçenin asli birleşik cümlesidir. Başlangıçtan beri Türkçede vardır.” (Ergin, 2009: 405). Dilimizin en eski cümle tiplerinden biri olan şartlı birleşik cümleyle ilgili farklı terimler kullanıldığı görülmektedir: “koşul bileşik cümlesi, koşul tümcesi, koşullu tümce, koşullu yancümlesi olan bileşik cümle, şart bileşik cümle, şart cümlesi, şartlı bileşik cümle, şartlı birleşik cümle, tümlene şart cümlesi, şartlı bileşik tümce, şartlı birleşik cümle, şartlı cümle” gibi (Erenoğlu, 2013: 412). Bugüne kadar *şartlı birleşik cümle* ile ilgili kullanılan terimlerin dağılımını şu şekilde verebiliriz:

Hikmet Dizdaroğlu, “**koşul tümcesi**” (Dizdaroğlu, s. 209); Muharrem Ergin, “**şartlı birleşik cümle**” (Ergin, s. 405); Erdoğan Boz, “**şartlı birleşik cümle**” (Boz, s. 158); Rasim Şimşek, “**koşullu tümce**” (Şimşek, s. 282); Tufan Demir, “**koşullu yancümlesi olan bileşik cümle**” (Demir, s. 243); Tahsin Banguoğlu, “**şart cümlesi**” (Banguoğlu, s. 549); Zeynep Korkmaz, “**şart cümlesi**” (Korkmaz, s. 202); M. Kaya Bilgegil, “**şartlı bileşik cümle**” (Bilgegil, s. 86); Ahmet Topaloğlu, “**şartlı birleşik cümle**” (Topaloğlu, s. 136); Leylâ Karahan, “**şartlı birleşik cümle**” (Karahan, s. 61); Abdurrahman Tarikdaroğlu, “**şartlı birleşik cümle**” (Tarikdaroğlu, s. 294); Mustafa Özkan, “**şartlı birleşik cümle**” (Özkan – Sevinçli, s. 160); Günay Karaağaç, “**şartlı birleşik cümle**” (Karaağaç, s. 198); Sezai Güneş, “**şartlı cümle**” (Güneş, s. 354); Mazhar Kükey, “**şartlı bileşik tümce**” (Kükey, s. 279); Haydar Ediskun, “**şart bileşik cümle**” (Ediskun, s. 384); Tufan Demir, “**koşul bileşik cümlesi**” (Demir, s. 243);

Yukarıdaki bu terimleri tahlil ettiğimizde *şartlı birleşik cümle* yönünde eğilim olduğu anlaşılıyor.

Şartlı birleşik cümleyi Haydar Ediskun, şöyle tanımlar: “Yan cümlecisi kendinden sonraki bir cümlecinin şartı, sebebi, tahmini olan bileşik cümleye şart bileşik cümle denir.” (Ediskun, 2004: 384).

Tuncer Gülensoy “Türkçe El Kitabı” adlı eserinde yapılarına göre cümleleri on beş bölüme ayırmıştır. Şartlı birleşik cümleyi “şartlı yan cümle” başlığı altında şöyle verir: Birleşik cümlelerde şart kavramı veren yan cümledir.” (Gülensoy, 2010: 437).

Tahir Nejat Gencan, şartlı birleşik cümleyi “koşul önermisi” başlığı altında ele alarak, şartlı birleşik cümlelerin kurulma yolları sıralayarak şu şekilde bir tanımlamada bulunmuştur: “Bütün çekimli eylemlerle kurulanlar temel önerme oldukları halde: a) Dilek-koşul kipiyle, b) Ek eylemin koşul kipiyle, c) Eylemlerin koşul şekilleriyle, ç) Dilek-koşul kipinin hikâye, rivayet şekilleriyle — -se ekini almış kiplerle ve bileşikleriyle — kurulan önermeler ancak yan önermeler olur. Bunlara **önerti**— koşul önermesi — denir.” (Gencan, 1971: 119).

Ali Oğuzkan ise şartlı birleşik cümleyi, “yan cümlesi, temel cümlelerin şartı ya da sebebi olan cümlelerdir.” (Oğuzkan, 2001: 164) şeklinde tanımlamıştır.

Bu tanımlara bakıldığında *şartlı birleşik cümle*, eylemin veya durumun gerçekleşmesinin, başka bir eylemin gerçekleşmesine bağlı olduğu cümlelere sonucuna varılır. Ayrıca, bu tür cümlelerde (tümcelerde) eylemlerden biri gerçekleşmezse değeri de gerçekleşmez. “Şart cümlesi temel cümleden önce gelir ve özne, nesne, yer tamlayıcısı, çok defa da işleviyle temel cümleye bağlanır. Bu diziliş şekli, çoğu zaman temel unsurunda bulunan Türkçenin söz dizimi kurallarına uygun bir diziliştir.” (Aktan, 2009: 131). Şartlı birleşik cümle, (-se, -sa) ekiyle yapılarak temel cümlelerin yüklemine bağlanır.

Cümle içinde şartlı birleşik cümleyi çözümlmek için bir sıra ölçütler bulunmaktadır. Şartlı birleşik cümle çözümlmek mevzuuyla ilgili Prof. Dr. Mustafa Oğuzkan, “Türkçe Cümle Bilgisi II” adlı kitabında şöyle anlatır: “önce yan ve temel cümleler belirlenir, sonra her iki cümlelerin ayrı ayrı cümle öğeleri bulunur. Yan cümlelerin ana cümleyi anlam bakımından hangi yöne tamamladığı belirtilir:

İnsan sağ iken bilinmezse ölünce hiç bilinmez. (Atasözü)

Yan cümle: *İnsan sağ iken bilinmezse*

bilinmezse : Yüklem

insan : Özne

sağ iken : Zarf Tümleci

Yan cümle, temel cümleyi zarf işlevi ile tanımlamaktadır.

Temel cümle: *ölünce hiç bilinmez.*

bilinmez : Yüklem

(o insan) : Gizli özne

ölince : Zarf tümleci

hiç : Zarf tümleci (Oğuzkan, 2013: 68).

Türkiye Türkçesinde “şartlı birleşik cümle” örnekleri:

“Yarın yeni bir iş çıkmazsa, mutlaka size uğrarım. (Hengirmen, 2006: 355)

“Açık havada yarım saat dolaşırsan dinlenirsin. (BBTB, 2003: 127)

“Asude olam dersin eğer gelme cihane. (Ziya Paşa)” (Özkan, 2013: 72).

“Ne yapmam / para etmeyecek.” (Ediskun, 2004: 385).

“Bunu baban duyarsa dayağı bana atar. (C. Dağcı)” (Aktan, 2009: 131).

“(Sen) kapıyı açık bırakırsan kedi dışarıya çıkar.” (Göknel, 2014:203).

“Bakmakla usta olursa, köpekler kasap olurdu.” (Oğuzkan, 2001: 164).

“(Sen) çalışırsan başaracaksın. (Göknel, 2014:203).

“Bu yazıyı okusa okusa Fahri okur, başkaları sökemez.” (Ediskun, 2004: 385).

“Arı gibi çalışırsa mutlaka başarır.” (Gülensoy, 2010: 437).

“Sen dünyaya gülersen, dünya da sana güler.” (Hengirmen, 2006: 355)

“Derslerinize çalışsaydınız mutlaka başarılıydınız.” (Oğuzkan, 2001: 164).

“Hava güzel olursa göle gideceğiz.” (Gülensoy, 2010: 437).

“Ne ekersen, onu biçersin.” (Hengirmen, 2006: 356).

“Bir tecribeye müsaade edilirse minnettar olacağım. (R.N. Güntekin)” (Aktan, 2009: 131).

2.2.Azerbaycan Türkçesinde

Azerbaycan Türkçesinin şart cümlesi “ana cümlenin geneline ait olmakla ondaki durum ve hareketin veya yargının bağlı olduğu şartı bildirir.” (MAD, 2007) biçiminde tanımlanan şartlı birleşik cümle, bağlı birleşik cümleler içerisinde “zerflik budak cümlesi” adı altında öğrenilen “şört budaq cümləsi” (şart yan cümlesi) terimi kullanılmaktadır.

Şart yan cümlesi (şərt budaq cümləsi) temel cümlede ifade edilen hareket veya alametin şartını bildirir ve hansı şərtlə? (hangi şartla?) Sorusuna cevap verir. Örneğin: “Övladın sevgili tikəsini anası yeməsə, onun istirahəti canına yatmaz. (Ə.Vəliyev) Hamı şəhərə köçsə, kəndlərimiz boş qaldığından fəryad qoparar. (Ə.Vəliyev) (Kazımov, s. 387)

Yukarıda verilen her iki örnekte yardımcı cümle temel cümleden önce işlenmiş ve temel cümleye *-sa, -se* ekleri ile bağlanmışdır. Azərbaycan Türkçesinde şart yardımcı cümlesinin (şart budaq cümlesinin) bağlayıcı vasıtalarına, temel ve yardımcı cümlenin yerine göre **iki tipi** bulunmaktadır:

I. tip. Şart yan cümlesi, esasen, temel cümleden önce gelir ve ona ki bağlacıyla, bazen de temel cümlede *bu şərtlə, o şərtlə, bir şərtlə, həmin şərtlə* vs. kalıp sözlər kullanılır ve yardımcı cümle vasıtasıyla netleştirilir, somutlaşdırılır. Örneğin: *Maşınları bir şərtlə göndərərək ki, sabah vaxtında qarajda hazır olsunlar. Belələrim o şərtlə bağışlamaq olar ki, günahlarım Öz əməlləri ilə yusunlar. Günahlarını öz əməlləri ilə yumaları şərtlə belələrim bağışlamaq olar. Mən o şərtlə sizinlə gedərəm ki, atam da öz razılığım bildirsən. Zəngin təcrübənlə lazımsan bizə Bir şərtlə, Bir daha əyilməyəsən, Biryolluq atasən əyilməyi sən.* (F.Mehdi) (Kazımov, s. 387)

II. tip. Şart yan cümlesinin bu tipi dilde daha çox kullanılır ve rengârenk bağlayıcı vasıtalarla diqqət çeker. “Yan cümle + Temel cümle” kuruluşlu böyle cümleleri bağlayıcı vasıtalara göre dört çeşide ayrılır:

1. Asindetik şərt budaq cümlələri. Şart yardımcı cümlelərinin bu yardımcı cümle temel cümleye sadece entonasyon (tonlama) ile bağlanır. Örneğin: *Mənim barəmdə, pulun var, xərc elə, bağışla, ye, iç, ver kefə, ləzzətə...* (Ə.Haqverdiyev) *Övrətsən, dinmə, kişi deyənə bax. Öl deyir -öl, qal deyir - qal. Vurarlar, səbr elə. Söyərlər, səbr elə.* (Ə.Haq- verdiyev) *Mənim qapıma ayağın düşər, səni itlə çıxardaram.* (Ə.Haqverdiyev) *Ata qumarbaz oldu, oğul da qumarbaz olar.* (Ə.Haqverdiyev) (Kazımov, s. 388)

2. Sintetik şərt budaq cümlələri. Şart yan cümlelərinin bu türünde yan cümle baş cümleye *-sa,-sə* eki, isə yardımcı sözü ve onun kısaltması olan *(-sa,-sə)* ile bağlanır. Sintetik şərt budaq cümlələri intansif imkânlarına göre diğər türlerden farklıdır. *-Sa,-sə* eki çoğunlukla yardımcı cümlesi fiil olan, bazen de yardımcı cümlesi isim olan cümlelere getirilerek kurulur. Örneğin: *İradən möhkəm, eşqin müqəddərsdir, axtardığım tapacaqsan.* (Ə.Vəliyev) *Gecə-gündüz yol*

getsən, qırxıncı gün ora çatarsan.(Ə. Vəl iy ev) *Sənin söylədiyən bu töhmətləri Eşidə bilsəydi, əriyərdi dağ.* (S.Vurğun) *Ürək zövq almasa yaratdığından, Ümid çırağının şöləsi sönər.* (S. Vurğun) *Sel gəlsə, qabaqca bir göy guruldayar, yağış-yağmur tökərdi.* (S.Əhmədov) *Sultan razılıq versə, bu qışı Qarabağda qalar, yazda Diyarbəkə qayıdarıq.*(F.Kərimzadə) (Kazımov, s. 388)

3. Analitik şərt budaq cümlələri. Şart yan cümlələrinin bu türündə yan cümle temel cümleye *əgər (kı), madam ki, i adi ki, vaxta ki, bir halda ki* bağlaçlarla ya da *ki* edatı ilə bağlanır. Örneğin: **Əgər** *özün üçün yığıbsan, boğazın tikilsin, niyə yemirsən?* (Ə.Haqverdiyev) **Əgər** *evində, cibində bir şey var, aləm sənə dostdur.* (Ə.Haqverdiyev) *Qazı ağa, əgər iş hü cür qurtaracaq, bu lap asan işdi.* (C.Məmmədquluzadə) **Əgər** *o, qızını mənim oğluma vermək istəmir, mən də heç almıram,* (C.Məmmədquluzadə). **Əgər ki** *yıxılısam, çinar göstərin...* (N.Xəzri) (Kazımov, s. 389).

4. Analitik - sintetik şərt budaq cümlələri. Şart yan cümləsini bu türündə *əgər, hərgah* bağlaçları ve *-sa, -sə* ekinin birlikte istifadəsi ilə bəşirlənir. Bağlayıcı vasitələr yan cümleden önce istifadə edilir, *-sa, -sə* eki yan cümlənin fiiline gətirilir. (Kazımov, s. 390). Örneğin: **Əgər** *onun istəyim yerinə yetirməyi bir az gecikdirsən, onda sənin bütün arzularına əməl edəcək.* (F.Kərimzadə) **Əgər** *vədə tamamında borcumu ədə etməsəm, girovdan məyusam.* (Ə. Haq verdiyev). (Kazımov, s. 391) **Hərgah** *yolun düşərsə, bizim məhəlləmizə get, anamı axtar tap, ona təsəlli ver.* (Ordubadi) **Hərgah** *o ağlarsa və yalvararsa, qəhrəman deyildir.* (Ordubadi) **Hərgah** *qocalara qaşqabaq göstərsən, səndən küsərəm.* (Ə.Vəliyev) **Hərgah** *sənətin yaxşı sənət isə, qoy başqaları dəşən yolunu davam etdirsən.* (Ordubadi) (Kazımov, s. 391).

Şart yan cümləsi (Şərt budaq cümləsi) bəzən temel cümleye sadəcə entonasyonun (tonlamanın) yardımı ilə də bağlanır. Örneğin: “Bir gün azdır, iki gün gal.” (AD, s. 167) [**Not:** Şart yan cümləsi temel cümlənin genel içeriği ilə bağlı olur və basit cümleye çevrilmez].]

Azərbaycan Türkçesinde “şartlı birləşik cümle” örnekləri:

“**Bir daha əyilməmək, əyilməyi biryolluq atmaq şərtilə** zəngin təcrübənlə bizə lazımsan.” (Kazımov, s. 387).

“Atan gəlsə, əminə zəng et. Yağış **yağsa**, məhsul bol olar. Əgər yaxşı oxusan, əlaçı olarsan.” (AD, s. 167)

“Arazın o tayına **keçsək**, Ər dəb il də bizim olacaq. (F. Kərimzadə)” (Kazımov, s. 388)

“Mən sənə dağ çəkib, düyün **qoymasam**, atam Əhməd ağanın qızı deyiləm. (S.Rəhimov)” (Kazımov, s. 388)

“**İndi ki** fikrin başqadır, onda gedək.” (Ə. Vəliyev) (Kazımov, s. 390).

“Bir şərtlə razı olaram **ki**, işə vaxtında gələsən.” (AD, s. 167)

“**Madam ki** dəvət edildin, gərək sözü yerə salmayasan, çağrılan yerə gedəsən. (S. Rəhimov)” (Kazımov, s. 389).

“Qurbanın olum, mənim əlacım **olsa**, var-yoxumu satmaram. (Ə.Haqverdiyev)” (Kazımov, s. 388).

“**İndi ki** belə oldu, mən əlimi yuyub çəkildim kənara, o oğul, o da sən. (M İbrahimov)” (Kazımov, s. 390).

“Sən bu nəsihətləri **qəbul etsən**, yenə də dostluğumuz davam edər. (Ordubadi)” (Kazımov, s. 388)

“Ana **bu şərtlə** oğlunu sənət məktəbində oxumağa icazə verdi **ki**, axşamlar evə gəlsin.” (AD, s. 167)

“**Madam (ki)** bağlayıcı sözü ilə: **Madam ki** qapma bağlıdır yolum, İşim ah olacaq, qurbanın olum. (Nizami)” (Kazımov, s. 389).

“**İndi ki** belədir, mən gərək ayrdam. (C.Məmmədquluzadə)” (Kazımov, s. 390).

2.3.Türkmen Türkçesinde

Sinan Dinç “Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi” adlı doktora tez çalışmasında *şartlı birleşik cümleyi*, Girişik birleşik cümlenin alt başlığı olan “**Zarf-fil Cümlemsili Girişik Birleşik Cümleler**” içinde işleyerek ele almıştır (Dinç 2014: 177).

Mehmet Kara, “Türkmen Türkçesi Grameri” adlı kitabında Türkmen Türkçesindeki *şartlı birleşik cümle*yle ilgili şöyle değinir: “Bir şart cümlecigiyle tamamlanmış cümledir. Şart cümlecikleri, tek başlarına bir hüküm bildirmezler. Başka bir cümleyi zaman, şart ve sebep bakımından tamamlayarak birleşik cümle oluştururlar.” (Kara, 2005: 184).

Ayrıca Türkmen Türkçesinde “eğer” kelimesi şart ifade eden bir edat türü olarak kullanılmaktadır. (Kara, 2007: 280).

Türkmen Türkçesinde “şartlı birleşik cümle” örnekleri:

“Saryhanow durşy bilen göz-gulaga öwrülipdi, kirpi **şygyrdasa** — eşitjekdi. (YA 42/35) Sarihanov tüm bedeniyle göze kulağa dönüşmüştü, kirpi ses çıkarsa işitecekti.” (Dinç 2014: 177).

“**Pađtaañ haalı hoş bolsa**

Hoş biziñ de vaktımız. (MSB, 303) Pamuğun durumu iyi olursa/İyi geçer bizimde zamanımız.” (Kara, 2005: 184).

“Eger 1733-nji ýyly Magtymgulynyñ doglan ýyly hasap **etsek**, şona kyrk ýyly **goşsak**, 1773-nji ýyla düşýär. (MÇ 42/35) Eğer 1733 yılını Mahtumkulu’nun doğum tarihini varsayarsak, bu sayıya kırk yıl eklersek 1773 yılına denk geliyor.” (Dinç 2014: 177).

“**İsleseñ**, çorpan tutarsıñ; **isleseñ**, özüñ bakarsıñ. (I/1, 50) İstersen çoban tutarsın, istersen kendin güdersin.” (Kara, 2005: 185).

“Wagt ýitirmän, gowagy görüp **geläýsek**... Vakit kaybetmeden kovuğu görüp geliversek...” (Dinç, 2014: 178).

“Oñat material ýazyp bilerin **öýtseñ**, dört tarapyñ açykdy. (H 5/1/48) İyi materyal yazabilirim diye düşünüyorsan dört tarafın açıldı.” (Dinç 2014: 177).

“**Hüç dammasa**, çöl bolar.” (MSB, 514) “Hiç damlamazsa, çöl olur.” (Kara, 2005: 185).

“**Haýsy geyimi ütüglese**, gylygy-häsiýeti bilen şol çagasy onuñ göz önüne geldi. Hangi giysiyi ütülese hâl ve hareketleriyle o çocuğu onun gözünün önüne geldi.” (Dinç, 014: 178).

“**Ataam görse**, kääyyäär öydyäände. “Dedem görürse, canı sıkılır diye düşünüyorum da.”” (Kara, 2005: 185).

“Çünkü **at semrese**, ýalynyñ aşagyna ýag toplayar. Çünkü at semirse yelesinin altında yağ toplanıyor. ” (Dinç 2014: 178).

“**İil nääme diyse**, şoni diysin. El ne derse desin.” (Kara, 2005: 185).

“Eger aýaly ýok bolsa, ol onda **aýal alsa** bolmajarmyka? (AA 32/15) Eğer eşi yoksa o o zaman evlense olmaz mı acaba? ” (Dinç, 2014: 178).

2.4. Gagavuz Türkçesinde

Gagavuz Türkçesinde kurulan şartlı birleşik cümlelerle ilgili bilgi veren Nevzat Özkan şartlı birleşik cümleyi *söz dizimi* başlığı altında işleyerek ele almıştır. N. Özkan'a göre, şartlı birleşik cümlelerde bazen şart ifadesi söylenmeyebilir ve fiil kipleri şart kipi yerinde kullandığını söyleyerek, şartlı birleşik cümleyi iki başlık grubuna ayırmıştır "a) Şart ifadesi söylemeyen şartlı birleşik cümleler, b) Başka kiplerde kurulan fiillerin şart kipi yerine kullanılmasıyla kurulan şartlı birleşik cümleler". N. Özkan'ın Gagavuz Türkçesinde kurulan şartlı birleşik cümlelerle ilgili yapmış olduğu değerlendirme şu şekildedir:

“a) Şart ifadesi söylenmeyen şartlı birleşik cümleler: Yardımcı veya temel cümlenin yüklemının gösterdiği iş veya bildirdiği yargı yeterli görüldüğünde birleşik cümlenin diğer kısmının yüklemi kullanılmamaktadır: Karşı gelen şıllaklar **geçärdilär**. nasıl kelebeklar fenerin dolayanında... (**dolaşirlarsa**).

b) Başka kiplerde kurulan fiillerin şart kipi yerine kullanılmasıyla kurulan şartlı birleşik cümleler: Bazı birleşik cümlelerde gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman veya şimdiki zaman kipi şart kipinin anlam ve fonksiyonuyla kullanılmaktadır. Yapacêz ne deycän “deycän - dersen” (Özkan, 2007: 149-150).

Gagavuz Türkçesinde *şartlı birleşik cümle*yle ilgili bilgi veren bir diğer kişi ise Nadejda Özakdağ'dır. N. Özakdağ, “Gagauzcanın Söz Diziminde Komşu Dillerin Etkisi” adlı bildiri metninde Gagauz Türkçesinde bulunan şartlı birleşik cümleyi “Birleşik Cümlelerde Rusçanın Etkisi” bir alt başlığı olan “Eer ‘eğer’ Bağlama Edatı ile Kurulmuş Cümleler” başlığı altında ele alarak, *şartlı birleşik cümleyi* şöyle açıklamıştır: ”Gagauz Türkçesinde şartlı birleşik cümleleri yapıları bakımından üç ana grupta toplanmak mümkündür. Bunlar, genel Türkçe ile aynı yapıda olanlar, Rusça ile aynı yapıda olanlar ve Gagauzcaya has olanlardır. Şartlı birleşik cümlelerde ana cümle kendi bütünlüğü içerisinde basit olabileceği gibi *ani/ ani ki/ ki*'li birleşik cümle, iç içe birleşik cümle veya sıralı cümle yapısında da olabilir.

Eer biz ekmärsäk sizin payı, o zaman Kudal da, sän da, mamun da öleceeniz aaçlıktan. (P, 141) *Rus.:* *Yesli* mı ne zaseem vaşu dolyu, *to* i Kudal, *i tı, i mama umrete sgologu* (ot goloda). **TT:** *Eğer* biz sizin payınızı ekmezsek, *o zaman* Kudal da, sen de, annen de açlıktan öleceksiniz.” (Özakdağ, 2013: 80)

Ayrıca, bir önemli özelliği belirtmemiz gerekir ki, Gagavuz Türkçesinde şartlı birleşik cümle, *eer* (edat) + *-sa*(şart kipi eki) + *da* (kuvvetlendirme edatı) kalıbıyla yapılmaktadır. (Özakdağ, 2013: 81)

Gagavuz Türkçesinde “şartlı birleşik cümle” örnekleri:

“Onnar laftan **annamêrlar**, sade kurşumdan... (**annarlar**).” (Özkan, 1996: 215).

“*Kesämeycän bu aacı, eer nacaklan da savaşar-sa-n kesmää./ Rus. Ne smojeş’ srubit eto derevo, daje esli (hot’ i) toporom popitayeşsya srubit’.* (GS, 89)/ *TT.* Bu ağacı balta ile kesmeye çalışsan bile, kesemeyeceksin” (Özakdağ, 2013: 81)

“Sayarsan – sayacaklar” (Özkan, 1996: 215).

“1944’cü yılda faşistlar, yaalayıp ökçelerini kaçêrlar orayı, nerdän gelmişlä “gelmişlar - gelmişlerse”. (Özkan, 1996: 215).

“**Sevinerim** bän sana, nicä çiftçi yaamura.. (**sevinersa**).” (Özkan, 1996: 215).

“Verärsän – vereceklär” (Özkan, 1996: 215).

“Onun imii bozulsun. / Kimnär **eker** duşmanı. “eker ~ **ekerse**” (Özkan, : 215).

“Uz olur mu gölgä **eer** iiri **sa** fidan” (Özkan, 1996: 215).

“**Eer** lääzınsa, yaz oolum yaz” (Özkan, 1996: 215).

“Karı esabı bilmersä, o zaman evdä da bişey olmaycak” (Özkan, 1996: 215).

“Düşgärsän – düveceklär” (Özkan, 1996: 215).

3. Güney-Doğu Türk Lehçelerinde Şartlı Birleşik Cümle

Güney-doğu Türk Lehçelerinde şartlı birleşik cümle ve çekimi şu şekildedir:

3.1. Özbek Türkçesinde

Şartlı birleşik cümleler Özbekistan dilbiliminde “qoşma gäplär” içinde ele alınır. Özbekistan gramerciliğindeki “şart ergäş gäpli qoşmä gäp” kavramı, Türkiye gramerciliğindeki “şartlı birleşik cümle” kavramından daha kapsamlı olup, hareketin gerçekleşme veya tasarlanma durumuna göre ikiye ayrılır: 1. Gerçek olayları anlatan şartlı birleşik cümleler; 2. Tasarlanan, tahmin edilen durumları anlatan şartlı birleşik cümleler (Yaman, 2000: 260).

Şerife Çelebi'nin, Tahir Malik'in "Suçun Uzun Yolu" Adlı Hikâyesi Üzerinden Özbek ve Türkiye Türkçesi Cümle Tiplerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi adlı tezinde ise Özbek Türkçesinde şartlı birleşik cümlesiyle ilgili değinmiştir. Şerife Çelebi, Türkiye Türkçesindeki "şartlı birleşik cümle", Özbek Türkçesinde "qo'shma gaplar" içinde ele alındığını, şartlı birleşik cümlelerin karşılığı ise, "şart ergash gapli qo'shma gaplar" (şart tamamlayıcı birleşik cümleler) terimiyle ifade edildiğinden bahsederek, Özbek Türkçesindeki şartlı birleşik cümleyi şu şekilde tanımlar: "Özbek Türkçesinde, ana cümleyi niteleyen şart eki –sa almış bulunun yardımcı cümleler yanında, kendileri şart eki olmasa da şart anlamı veren – ganda(edi); -r(ar) ekan; -may; -mi gibi yapılarla bu kurulan birleşik cümleler de "şart ergash gapli qo'shma gap" kabul edilir." (Çelebi, 2013: 429)

Ertuğrul Yaman, "Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması" adlı çalışmasında Özbek Türkçesindeki şartlı birleşik cümle ile ilgili şöyle yazıyor: "Özbekistan gramerciliğinde, ana cümleyi niteleyen şart eki -se almış bulunan yardımcı cümleler yanında, kendileri şart eki olmasa da, şart anlamı veren -gändä (-edi); -r (-är) ekän; -mäy; -mi gibi yapılarla kurulan birleşik cümleler de "şart ergaş gapli qoşmä gap" kabul edilir". (Yaman, 2000: 260).

Ayrıca, Ertuğrul Yaman "Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması" adlı çalışmasında Türkiye Türkçesi ile Özbek Türkçesini karşılaştırarak şu şekilde verir: "1. Her iki lehçenin şartlı birleşik cümleleri temelde aynıdır. Türkiye gramerciliği, şekli esas alarak yalnızca -se/-sa eki almış yardımcı cümlelerle kurulan cümleleri şartlı birleşik cümle sayarken Özbekistan gramerciliğinde işlevden ve anlamdan hareket edildiği için kapsam daha geniş tutulmuştur." (Yaman, 2000: 260).

Özbek Türkçesinde "şartlı birleşik cümle" örnekleri:

"İlanning ölgisi kelsä izdä yâtär." (s.65) "Yılanın ölecekse izinde yatar." (Aktan, 2011: 165).

"Eshitib yedim-ki, xomiladorlik chog'ida ayol yegisi kelgan narsadan tatib ko'ra olmasa bolasi nogiron bo'lib tug'ilmog'i mumkin ekan. (Duymuştum ki hamilelik döneminde hamile kişi yemek istediği şeyden tadamazsa çocuğunun sakat doğması mümkündür.)" (Çelebi, 2013: 429)

“Körpäng qayärdä bolsä Köngling şu yärdä.”(s.7). “Sevdiğin nerede ise gönlün orada(dır).” (Aktan, 2011: 165).

“gar bolalardan biri nimconroq yoki kasalvandroq bo’lsa, unga ko’proq parvona bo’linadi. (Eğer çocuklardan biri daha güçsüz, zayıf olsa veya daha hasta olsa, onun etrafında pervane misali dönülür.)” (Çelebi, 2013: 430).

“Mağiz aççik bolsä postigä häm urär. (s.67) “Ceviz acı ise kabuğuna da vurur.”” (Aktan, 2011: 165).

3.2.Uygur Türkçesinde

Uygur Türkçesi “Yeni Uygur Türkçesi” ve “Eski Uygur Türkçesi” olmak üzere iki alt başlığa ayrılır:

3.2.1. Yeni Uygur Türkçesinde

Dr. Neşe Erenoğlu, “Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Karşılaştırması Üzerine” adlı çalışmasında şartlı birleşik cümlenin özelliklerine değinir. Dr. Neşe Erenoğluna göre şartlı birleşik cümledeki şart birleşik çekim Yeni Uygur Türkçesinde *bol-* fiili ile yapıldığını (*tap-ar bol-sa+ñ “bulursan”, tap-mas bol-sa+ñ “bulmazsan”*), Şartlı birleşik cümle Yeni Uygur Türkçesinde *mi* edatını alarak temel (asıl) cümledeki yargının kesinlikle yapılacağından bahseder “(U bir neççe kêtimliķ sorunlarda Sutukniñ “Karaĥan”liķ orniga başķiçe niyette bolmaydiĥanliķini élan kılĥan bolsimu, elniñ rayi uniñdin yénip, köñli sovup ketkenidi. “O birkaç kere toplantılarda Satuk’un Karahanlı tahtına geçme niyetinde olmadığını ilan etmişse de, halkın tavrı deĥişmiş, gönlü soĥumuştı.” (SBH, 19); Açlıķtin ölseñmu, ata-anañni taşlıma. “Açlıktan ölsem de ananı babanı başından atma.” (UAD, 72))” (Erenoğlu, 2014: 550).

Dr. Neşe Erenoğlu “Türkiye Türkçesindeki -sA ile Yeni Uygur Türkçesindeki –sA Ekinin Karşılaştırılması” adlı bildirisinde yazıyor:” Her iki lehçede de -sA eki -sa, -se şeklinde çeşitlenmektedir. -sA eki her iki lehçede de temel cümlenin gerçekleşme veya gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirmektedir. Ek bu işlevdeyken iki lehçede de tam bir yargı bildirmez. (TT.: —**İnanmazsa** bu akşam gizlice bizim eve gelsin... (MH, 123); YUT.: *Oylimay sözliseñ, aĥrimay ölişen.* “Düşünmeden konuşursan, hastalanmadan ölürsün.”(HZUTMS, 364))”. (Erenoğlu, 2013: 9).

Yeni Uygur Türkçesinde, “-sA şart ekini alan farklı yapılar şart anlamı ifade etmesi durumunda şartlı birleşik cümle kabul edilir. Yardımcı cümlenin yüklemi fiil-şart eki, fiil-şart eki idu/iduk, fiil-olumsuzluk eki-zarffiil eki, fiil-sıfatfiil eki+bulunma durumu eki, fiil-sıfatfiil eki+bulunma durumu eki+la, fiil-zaman eki+iken/ken(+ şahıs eki) yapılarında gelip şart anlamı bildirerek temel cümleye bağlandığında cümle, şartlı birleşik cümle kabul edilir.” (Erenoğlu, 2013: 440).

Yeni Uygur Türkçesinde “şartlı birleşik cümlede şart çekimi doğrudan fiil köküne gelebileceği gibi birleşik de olabilir. Örneğin: *Dostunğa dert kelse, düşmennin toyi bolar.* “Dostunun başına dert gelse, düşmanın bayram eder.” (Erenoğlu, 2013: 438). Ayrıca Yeni Uygur Türkçesinde “şartlı yardımcı cümle temel cümleyi zaman açısından tamamlayabilir, bu işlevdeyken yardımcı cümle zaman zarfı niteliğindedir.” (Erenoğlu, 2013: 440).

Yeni Uygur Türkçesinde “şartlı birleşik cümle” örnekleri:

“*Eger miñbaşı özige işense, bu yahşi iş.* “Eğer binbaşı kendine inanırsa, bu iyi bir şey.” (SBH, 213)” (Erenoğlu, 2013: 5).

“*Meyli, şu yolda ölüm kelse aña teyyarmen.* (Tamam, şu yolda ölüm gelse, ona hazırım).” (Buran, Alkaya, 2013: 30).

“*Tazni taz dise ölgüsü kéler, taz emesni taz dise külgüsü kéler.* “Kele kel desen öleceği gelir, kel olmayana kel desen güleceği gelir.” (UAD, 298)” (Erenoğlu, 2013: 6).

“*Böriler bolsa, kalini mezze qilip yiyişke başlaptu.* (Kurtlar ise, öküzü iştahla yemeye başlamışlar)” (Buran, Alkaya, 2013: 31).

“*Aççık bolsañ tuzdek bol, tatlık bolsañ baldek bol.* “Acı olsan tuz gibi ol, tatlı olsan bal gibi ol.” (UAD, 73)” (Erenoğlu, 2013: 6).

3.2.2. Eski Uygur Türkçesinde

Eski Uygur Türkçesinde şart cümleleri –*ser*, –*sar* ekleriyle oluşturulur. Eski uygur Türkçesi şart cümleleriyle ilgili bilgi veren Nurdan Benli, şart cümlelerini “Şart Kipinin Yapı (Söz Dizimi) Bakımından İncelenmesi” başlığıyla “İsim + Şart Çekimi, İşletme Ekleriyle Çekimlenmiş İsimler + Şart Çekimi, Zarf+ Şart Eki, Zamirler+ Şart Eki, Edatlar+ Şart Çekimi, Eylemsiler + Şart Çekimi...” (Benli, 2013, 7-30) şeklinde ele almıştır.

Eski Uygur Türkçesinde şartlı birleşik cümle türü, “eylemin gerçekleşmesinin bir şarta bağlı olduğu durumların anlatılmasında, *-sar*, *-ser* ekini almış yardımcı cümle, ana cümlenin koşulu durumundadır. Ana cümledeki eylemin gerçekleşebilmesi yardımcı cümle durumundaki şartın sağlanıp sağlanamayacağına bağlıdır. Ulug küçlüg kutlug bodisavatlar ermeser bu yerke neñ tegmegey..erti.. “*Büyük, güçlü ve kutsal ruhla donanmış Bodhisattva’lardan (biri) olmasaydı, buraya kadar gelemezdi.*” (İKPÖ XLV/3)” (Benli, 2013: 31-32).

Eski Uygur Türkçesinde “şartlı birleşik cümle” örnekleri:

d) “Ol öğretiglerte öğretinsar bo ayıg kılınçlar tarıkar kiter: “*O dersleri öğrenirse bu kötü davranışlar uzaklaşır, gider.*” (AY III 148-23).” (Benli, 2013: 33).

e) “koy yılkı egidsar yılıña aşşılır bay bolur “*Koyun ve sığır beslerse, onlar yıldan yıla çoğalır ve insan zengin olur*” (İKPÖ XIII/5).” (Benli, 2013: 32).

f) “Yarlıg bolmaz erser bu yerde yoqqaru yoqqaru turmaz men, “*eğer kralbuyruğu (=izni) verilmezse, buradan kalkmayacağım,*”(İKPÖ X/5).” (Benli, 2013: 33).

g) “Maña edgü sakınçınaz bar erser maña amtı bir kuñkayu tilep kelürünj “*Benim için iyi bir düşünceniz varsa, bana şimdi bir kopuz isteyip getirin.*” (İKPÖ LXIX/6)” (Benli, 2013: 32).

4. Sonuç

Netice olarak diyebiliriz ki, Güney-doğu ve Güney-batı (Oğuz) Grubu Türk Lehçelerindeki “şartlı birleşik cümle” yapılarının oluşum yolları arasında benzerlikler (aldıkları bazı ekler, edatlar, v.s.) ve farklılıklar (“şartlı birleşik cümle”de kullanılan farklı terimler, entonasyon ‘tonlama’, v.s.) olduğu görülmüştür.

Ayrıca, Türk lehçelerindeki “şartlı birleşik cümle” yapısı görülen farklılıkların oluşum nedeni çeşitli dilbilim okullarına dayandırılabilir. Ayrıca Güney-doğu ve Güney-batı (Oğuz) Grubu Türk Lehçelerinin tarihsel süreçte farklı bir seyir izlenmesi, yabancı dillerin etkisi ve millî anlayışta gramer yazılması da bu farklılıkların sebepleri arasında yer almaktadır.

Ek 1. Güney-doğu ve Güney-batı (Oğuz) Grubu Türk lehçelerinde “şartlı birleşik cümle” kavramını karşılayan bazı ekler, bağlaçlar, edatlar ve kalıplı sözler aşağıdaki tabloda gösterimiştir:

Güney-Doğu ve Güney-Batı (Oğuz) Grubu Türk Lehçeleri		“Şartlı Birleşik Cümle” Ekleri	Diğer eklerle, bağlaçlarla, edatlarla ve kalıplı sözlerle kurulanlar
Türkiye Türkçesi		-se/-sa	-ince, -dikçe, mi, ama, üzere, yeter ki eğer, şayet v.s.
Azerbaycan Türkçesi		-sə/-sa	əgər (kı), madam ki, i adi ki, vaxta ki, bir halda ki, bu şərtlə, o şərtlə, bir şərtlə v.s.
Türkmen Türkçesi		-sA (şart kipi eki)	eğer v.s.
Gagavuz Türkçesi		-se/-sa/-sä	Eer ‘eğer’ bağlanma edatı, -da kuvvetlendirme edatı,
Özbek Türkçesi		-se/-sa	-gändä (-edi); -r (-är) ekän; -mäy; -mi gibi yapılar kullanılır.
Uygur Türkçesi	Yeni Uygur Türkçesi	-sA eki -sa, -se şeklinde çeşitlenmektedir.	eger v.s. -ken/-iken, -la
	Eski Uygur Türkçesi	-sar/-ser	Eger v.s.

Kaynakça

- Aça, M., Altınkaynak, E. & Demir, H. (2011). *Türk Dili ve Kompozisyon*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin Söz Dizimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktan, B. (2011). *Cümle Yapısı Bakımından Özbek Atasözleri*. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 6/2 Spring 2011, P. 163-176, Turkey

- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Tdk. Yay.
- Baskakov, N. A. (2014). *Türk Lehçelerinde –Sa/-Se Şart Şeklinin Kökeni Sorununa Dair*. (Çev. Mehman Musaoğlu ve Cemile Kınacı). Dil Araştırmaları Sayı: 14, 201-232.
- Benli, N. (2013). *Eski Uygur Türkçesinde Tasarlama Kiplerinin Yapı ve İşlev Bakımından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Bilgegil, M. K. (1963). *Eğitim Enstitüleri İçin Türk Dilbilgisi Edebiyat Bilgi ve Teorilerine Giriş*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- Boz, E. (2008). *Türkiye Türkçesinde + (A) Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çelebi, Ş. (2013). *Tahir Malik'in "Suçun Uzun Yolu" Adlı Hikâyesi Üzerinden Özbek ve Türkiye Türkçesi Cümle Tiplerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yeni Türk Dili Bilim Dalı), İstanbul.
- Dağlı, H. (2018). *Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin Cümle Öğeleri Bakımından Karşılaştırılması*. Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi, 5/11, 69-88. [Http://Dergipark.Org.Tr/Asead/Issue/41390/499597](http://Dergipark.Org.Tr/Asead/Issue/41390/499597)
- Demir, T. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Dinç, S. (2014). *Türkmen Türkçesinin Söz Dizimi*. (Doktora Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı / Türk Dili Bilim Dalı, Sivas.
- Dizdaroğlu, H. (1976). *Tümce Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Ediskun, H. (2004). *Türk Dilbilgisi*. 9. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ediskun, H. (2007). *Sesbilgisi – Biçimbilgisi – Cümle Bilgisi Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erenoğlu, N. (2013). *Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması*. (Doktora Tezi). T.C. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Erenoğlu, N. (2014). *Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması*. The Journal Of Academic Social Science Studies, International Journal Of Social Science Doi Number: [Http://Dx.Doi.Org/10.9761/Jasss2286](http://Dx.Doi.Org/10.9761/Jasss2286) 24 ,545-570.

- Erenoğlu, N. (2013). *Türkiye Türkçesindeki –Sa Eki ile Yeni Uygur Türkçesindeki –Sa Ekinin Karşılaştırılması*. Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, 1(2), 1-14. (Xelqara Uygur Tetqiqati Jurnali, San: 1/2 2013, Sehipe: 1-14. International Journal Of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 1-14.)
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- Ergin, M. (2000). *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Gencan, N. T. (1971). *Dilbilgisi*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Göknel, Y. (2014). *Türkçe Dilbilgisinin Yeni Tertibi. ?*
- Gülensoy, T. (2010). *Türkçe El Kitabı*. 6. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, Sezai (2003). *Türk Dil Bilgisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası.
- Halil, Emine – Hasanova, Nazmiye ve Salim, Meryem (2003). *Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi*.
ЕМИНЕ ХАЛИЛ, НАЗМИЕ ХАСАНОВА, МЕРЙЕМ САЛИМ - Авторы, 2003 Г. ©
Университетско Издателство “Епископ Константин Преславски”
- Насијева Т., Сефәров Н. & Худиев Низами (2009). *Azərbaycan Dili*. Bakı: Aspoliqraf Nəşriyyatı.
- Hengirmen, M. (2006). *Türkçe Temel Dilbilgisi*. V. Baskı. Ankara: Engin Yayınevi.
- Oğuzkan, A. (2001). *Örneklerle Türkçe ve Kompozisyon Bilgileri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Özakdağ, N. (2013). *Gagauzcanın Söz Diziminde Komşu Dillerin Etkisi*. Tdd/Jofel Winter 2013
• Tehlikedeki Dillerin Dergisi / Journal Of Endangered Languages.
www.Tehlikedekidiller.Com
- Özkan, M. (2013). *Türkçe Cümle Bilgisi*. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesiweb-Ofset Tesisleri.
- Özkan, M. & Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3f Yayınevi.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İlhan, N. (2007). *Birleşik Cümle Kuruluşunda Şart Cümlesi Ya Da Zarf Grubu*. Hayati Develi (Ed.). *Türkçenin Söz Dizimi ve Türk Edebiyatında Üslûp Arayışları* (2009). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi.
- Kara, M. (2005). *Türkmen Türkçesi Grameri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yay.

- Karahan, L. (2016). Türkçede Söz Dizimi. 23. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaörs, M. (2005). *Türk Lehçelerinde Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi (Cümle Tahlilleri)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kazımov, Q. Ş. (2004). *Müassir Azərbaycan Dili*. Sintaksis. İkinci Nəşri. Bakı: “Aspoliqrafltd” Mmc, 2004, 496 Səh.
- Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Kükey, M. (1975). *Uygulamalı Örneklerle Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Kardeş Matbaası.
- Şimşek, R. (1987). *Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler • Belirtme Öbekleri • Çözümleme*. Trabzon: Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. A.Ş.
- Tarıkdaroğlu, A (1994). *1928 Sonrası Türk Dil Bilgisi Kitaplarında Terimler Sorunu ve Çözüm Yolları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi).
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Yaman, E. (2000). *Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.